

УДК 81'1+82+808.1+801.82

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРВ'Ю З ЖУРНАЛІСТОМ МАЙКЛОМ ЩУРЕМ)

Форманова С.В., Ленець Є.І.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті аналізується значення наукового інтересу до вивчення невербальних засобів вираження комунікативного простору, а також з'ясовується необхідність системного підходу до цієї проблематики. Автор простежує невербальну поведінку журналіста й зосереджує увагу на тому, як це впливає на комунікативну інтеракцію.

Ключові слова: невербальні засоби, невербальна поведінка, комунікативний простір, комунікативна інтеракція, засоби масової комунікації.

Актуальність статті зумовлена тим, що невербальне спілкування включає такі форми самовираження, які не спираються на слова та інші мовні символи, воно спонтанне й виявляється несвідомо; воно потребує ґрунтовного аналізу, унормування й закріплення в лексичній і термінографічній системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паралінгвістика з'явилася наприкінці ХХ століття у дослідженні комунікативної поведінки (М. Кричлі, Ч. Морріс, А. Піз, Дж. Фаст, М. Андріанов, І. Горелова, Г. Крейдлін, Х. Міккін, В. Морозов, А. Паславська та ін.). Тому вважаємо, що до предмета нашого дослідження необхідно уналежнити не лише мовні, а й невербальні засоби, насамперед жести та поставу тіла, які яскраво засвідчують поведінку людини, щоб прослідкувати, що саме провокує її вчинки й певні дії. Дослідженню цієї проблеми в сучасному мовознавстві також приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці: Є. Асмолов, Ф. Бацевич, Р. Бердґуїстелл, Г. Калеро, Г. Кириленко, В. Лабунська, М. Лисіна, Д. Ниренберг, Л. Порше, С. Форманова, Т. Чмут, Г. Чайка, А. Штангаль та ін.

Формулювання мети статті й постановка завдань. Метою статті є з'ясування причини виникнення невербальних засобів як складника комунікативного простору. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) визначити роль невербальних засобів в інтерв'ю з журналістом; 2) покласифікувати невербальні засоби; 3) потрактувати семантику жестів журналіста в комунікативній інтеракції.

Ефективність спілкування визначається не лише ступенем розуміння слів співрозмовника, але й умінням правильно оцінити поведінку учасників комунікативного акту, їхню міміку, жести, рухи, поставу, спрямованість погляду, тобто зро-

зуміти мову невербальної комунікації. Ця мова дозволяє мовцю повніше висловити свої почуття, показує, наскільки учасники комунікативного акту володіють собою, як вони ставляться один до одного, оскільки невербальне спілкування найяскравіше свідчить про реальне «обличчя» комунікантів [5, с. 472].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вербальні компоненти відіграють провідну роль у міжособистісному спілкуванні, оскільки саме вони є основними носіями значень повідомлень [4]. Цілком природно, що ця складова частина комунікативного акту є більш дослідженою. Проте деякі дослідники стверджують: частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60–80% [4], що доводить важливість дослідження елементів інших семіотичних систем. Існують різні типології невербальних засобів спілкування, оскільки їх утворюють і сприймають різні сенсорні системи: зір, слух, тактильні відчуття, смак, нюх, а також ураховується момент, коли відбувається спілкування [4]. За класифікацією Ф. Бацевича, невербальні засоби спілкування поділяються на акустичні, оптичні, тактильно-кінестезичні, ольфакторні, темпоральні [1, с. 58]:

Невербальні засоби спілкування

Невербальні повідомлення мають певні особливості. Вони зазвичай неструктуровані, їх неможливо розкласти на окремі складники, оскільки вони є виявом темпераменту людини, її емоційного стану, самооцінки, соціальних статусів, належності до певної групи, субкультури тощо. Тому наш аналіз буде здійснений саме на оптичних (кінесика) засобах спілкування, які найширше представлені в інтерв'ю в студії Телеканалу новин «24» з ведучим програм «Але є одне Але» і «Утеодин» – Майклом Щурем.

Акустичні		Оптичні		
екстралінгвістика	просодика	кінесика	проксемика	зовнішній вигляд
– паузи	– темп мовлення	– жести	– відстань між мовцями	– фізіономіка
– кашель	– тон	– міміка	– вплив території	– тип і виміри тіла
– зітхання	– тембр	– поставу тіла	– вплив орієнтації	– одяг
– сміх	– висота гучності	– хода	– дистанція	– прикраси
– плач	– манера мовлення	– контакт очима	– просторове розміщення співбесідників	– зачіска
	– спосіб артикуляції			– косметика
				– предмети особистого вжитку

(Журналіст розповів, як відвідав виборчу дільницю та поділився враженнями) [3].

Кінесика (з грец. *kinesis* – рух) – це один із найважливіших засобів невербального спілкування, який найбільшою мірою впливає на його перебіг. Її ще називають «мовою тіла» [1, с. 61].

Науковим підґрунтям аналізу фактичного матеріалу стали праці Ф. Бацевича, А. Піза, Д. Співака. Це дало змогу покласифікувати невербальні засоби спілкування таким чином:

1. Жести (руки й кісті рук).
2. Міміка (контакт очима).
3. Екстралінгвістичні та проксодичні засоби.
4. Постава тіла.
5. Проксеміка.

Жести – це різноманітні рухи руками й головою, у спілкуванні є носіями різного типу інформації, пов'язані з емоційними станами комунікантів [1, с. 68].

У розмові журналіста з ведучою (про вибори) спостерігаємо, що більшість жестів спрямовані на вираження:

оборони: руки схрещенні на грудях, напружена шия:... *Я вже можу головувати, але Аманду (його дитина. – С. Ф., Є. Л.) та кота не брав, бо вони ще не вирости та не можуть голосувати, але я над тим працюю, голосував добре, черги не було, трошки постояв біля столу і взяв документи, і все, все...* [3]. Тут інтерв'юер описує свою поведінку під час голосування до дрібниць, після кожної думки махає рукою (показуючи що так робить кожен пересічний українець), але поза з схрещеними на грудях руками залишається незмінною. Таким чином, він закритий від співрозмовника, не бажає відкриватися; така поза вказує на приховування своєї особистості та недовіри до людей;

втрати інтересу: *Ні...ні, мене не впізнали в дільниці, я не ховався під шапкою, я не згадаю, які були пломби на урнах... мали бути фіалкові, найбезпечніші в світі* [3]. Під час цього монологу журналіст опускає очі, дивиться вбік мотивуючи тим, що не хоче вдаватися до подробиць; у його мовленні наявний повтор частки *ні...ні*, що вказує на нервовість при відповіді на поставлене запитання; погляди в бік позначають, що він боїться осуду (мова про фіалкові пломби);

приховування: *...те що позаді нього блакитний фон... і мелодія йому сподобалась.. видно перед тим, як все відбулося, я долучився.* Під час розмови журналіст торкається різних частин свого обличчя (носу, лоба, підборіддя), але частіше носа, ніби прикриваючи губи, тобто приховує певну інформацію.

Як доводить фактичний матеріал, виражені жести відповідають змісту й значенню певної фрази чи окремого слова. Мова журналіста уривчаста, здвогими паузами, що засвідчує напруження й психофізіологічну симптоматику.

Міміка (вираз обличчя) – найважливіший засіб невербальної комунікації. Її відсутність унеможлиблює спілкування. Головною характеристикою міміки є її цілісність і динамічність [1, с. 62]. Американський психолог П. Екман разом з колегами опрацював техніку, яка отримала назву «Система кодування рухів обличчя» [1, с. 59], в якій зазначено, що найменшому контролю підлягають очі.

Розглянемо фактичний матеріал:

...Жінка після того, як показали фіалкові пломби, хоче диван, бо вважає його безпечним місцем в будинку... [3]. Приклад показує внутрішні роздуми журналіста, які не стосуються предмета розмови. Очі нерухомі, що говорить про те, що журналіст не лише над чимось замислився, а його думки далекі від предмета розмови. Його рухи спокійні.

Наступний приклад: *...Я не болотувався в нардепи, бо в Раді треба писати закони, а не виступати з трибуни...* [3], – засвідчує характерну для стану обурення іронію, в якій загострено відчуття й сприйняття. Говорячи це, журналіст піднімав очі вгору. Це означає, що він обізнаний в цій сфері набагато більше, ніж показує, але приховує інформацію.

Екстралінгвістичними (позамовними) засоби комунікації є паузи, покашлювання, сміх, позіхання, плач, просодичними – характеристика голосу, темп, тембр, висота, гучність, наголошування, акцент мовлення. Кожен із цих компонентів по-своєму впливає на сприйняття проголошеної інформації й особистості, яка цю інформацію доносить. Значний комунікативний потенціал має голос як інструмент спілкування, джерело інформації, засіб впливу. Він наділений унікальними можливостями щодо передавання інформації, сигналів, не обмежених словесним змістом [2].

Майкл Щур під час інтерв'ю робить довгі паузи, покашлює, що відволікає увагу респондентів від неправдивої відповіді. Ці засоби комунікації дають змогу йому уникати відповіді на конкретні запитання.

Залежно від звучання слово може сприйматись по-різному, виражати найрізноманітніші відтінки у ставленні, поведінці, оцінках, почуттях. Наприклад, в наявному інтерв'ю журналіст після кожного поставленого запитання ведучою каже слово «так», за допомогою якого можна виразити схвалення, задоволення, радість, роздратування, гнів, осуд тощо (*...ті, хто живуть за кодоном – Так, (задоволення) мають краще уявлення, як будувати Україну – Так... (осуд), або (...пан Пшонка – Так (роздратування) ... то є цікавий персонаж...), або (Так (радість) мені краще жити, я хочу щоб швидше збудували країну)* [3].

Швидкість мовлення свідчить про темперамент людини. Якщо у людини надто швидкий темп мовлення, що наявне в інтерв'юера, це означає, що він імпульсивний, жвавий, впевнений у собі. Але, якщо темп поступово уповільнюється, це сигналізує, що людина втомилася (*...на фейсбуці вони публікували, як проходять вибори...*) [3], втратила впевненість (*...там голова дільничої комісії є феноменальною...*) [3]. Як бачимо, для досягнення переконливості сказаного, ефективного впливу на інших, доцільно сповільнити свою мову, яка, однак, має звучати в межах природного діапазону свого голосу, в іншому разі можливий ефект нещирості.

У комунікативній взаємодії між комунікантами багато залежить від тональності, інтонації (сукупності звукових засобів, що організують мову), інтонаційної виразності мовлення (вираження почуттів і емоцій за допомогою голосу), ритміко-мелодійних аспектів мови (мелодії, ритму, інтенсивності, темпу, тембру, фразових і логічних

наголосів). Інтонація виражає думки й почуття, супроводжуючи слово, а іноді – всупереч йому. Будучи не цілком контрольованим свідомістю «звуковим жестом», вона часто несе достовірнішу інформацію про емоційний стан співрозмовника, ніж інші комунікативні засоби. Своєю енергетикою, іншими чинниками вона адресується підсвідомості, підкорковим структурам мозку [2]. Основними функціями інтонації є: доповнення, заміщення, передбачення мовного висловлення, регулювання мовного потоку, акцентування на повідомленні, економія мовного висловлення. Інтонація у деяких словах журналіста поліфункціональна, про що свідчить вимова слів: («Що?» («Коли?») я читав, що йому лишається роботи [3]) – було сказано зі здивуванням, з острахом, погрозою, із зацікавленням; висловлення («Х-ха!» наші демократичні руки дійдуть і до нього [3]) – засвідчує ставлення з презирством, посмішкою, байдужістю, зі здивуванням тощо.

Інтонаційне багатство організовує і динаміку тексту, яка залежить від порядку слів, зв'язків на рівні складного синтаксичного цілого і від темпу мовлення. Загострити увагу до найістотніших положень матеріалу можуть одна-дві фрази на іншу тему, вимовлені у швидкому темпі, пауза – тимчасова зупинка, перерва у мовленні, яка сприяє смислово уточненню змісту, розділяє мовленнєвий потік на частини, відіграючи значну роль у сприйманні та засвоєнні матеріалу [2]. Журналіст застосовує логічні паузи вони дають змогу обдумати наступну фразу та організаційні які, допомагають зосередитися, перейти від одного етапу спілкування до іншого, стимулюють мимовільну увагу). Паузи є цінним компонентом у побутових розмовах. Вони свідчать про повагу до співрозмовника, уміння зосередитись на предметі розмови.

Постава – положення людського тіла значуще для комунікації. Постава показує, як людина сприймає свій статус по відношенню до статусу інших присутніх осіб [1, с. 65].

Розглянемо приклад: *...звідти дивитися на країну... будувати якимось простіше... якимось країну України* [3]. Перервані речення й повтори да-

ють змогу говорити про те, що журналіст боїться осуду за намір покинути країну. Його настрої характеризується швидким плином думок. Журналіст відхилив спину назад, що свідчить про внутрішню відкритість, але повертається зразу в позицію «оборони».

Наступний приклад: *...те все було сплановане, перед тим, як розлучитися, він сам керує та вирішує...* [3]. Не пов'язані за змістом словосполучення наштавхують на роздратування та протистояння (стиснуті кулаки й плече, висунете вперед) Він не замислюється над тим, що говорить, але невербальні засоби засвідчують етапність його дій.

Проксеміка (лат. Proximus – розташований близько) – просторові стосунки людей у процесах спілкування. Цей термін належить сучасному американському вченому Е. Халлу, який першим акцентував на ролі просторових чинників у комунікації. Він тлумачить проксеміку як спосіб структурування й використання людьми мікропростору, наприклад, відстань між учасниками спілкування та їх розміщення, форма столів під час вирішення ділових питань тощо [1, с. 65].

Як засвідчує інтерв'ю з Майклом Щурем, комуніканти сиділи один навпроти іншого; таке розташування учасників комунікативного акту налаштує на офіційність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Специфікою інтерпретації невербальних засобів як складника комунікативного простору є відображення психічної поведінки людини через призму системи знаків, що використовуються під час спілкування. Невербальна поведінка відрізняється від мовних засобів формою їх виявлення. Невербальні засоби вираження дають змогу зрозуміти, як емоційний стан впливає на поведінку й вчинки реципієнта, правильно оцінити його поведінку, міміку, жести, рухи, поставу, спрямованість погляду, тобто зрозуміти мову невербальної комунікації, яка показує, наскільки людина володіє собою. Отже, невербальне спілкування найяскравіше засвідчує реальне «обличчя» мовної особистості.

Список літератури:

1. Бацевич Флорій. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Флорій Бацевич. – К.: «Академія», 2004. – 344 с. (Альма-матер).
2. Екстралінгвістичні та проксемічні засоби комунікації Електронний ресурс; [сайт]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3469/97/>. – Назва з екрану.
3. Інтерв'ю з журналістом Майклом Щурем Електронний ресурс; [сайт]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=jPb7WONTRV8&t=416s>. – Назва з екрану.
4. Лабунська В.А. Невербальна поведінка / Електронний ресурс; [сайт]. – Режим доступу <http://elib.pstu.ru/vufind/Record/RUPSTUbooks107745>. – Назва з екрану.
5. Форманова С.В. Невербальна комунікація як форма образи / С.В. Форманова // Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків : колект. моногр. / кол. авт. ; за заг. ред. Ковалевської Т.Ю. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 471-483.

Форманова С.В., Ленец Е.И.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ КОММУНИКАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИНТЕРВЬЮ С ЖУРНАЛИСТОМ МАЙКЛОМ ЩУРЕМ)

Аннотация

В статье анализируется значение научного интереса к изучению невербальных средств выражения коммуникативного пространства, а также выясняется необходимость системного подхода к этой проблематике. Автор прослеживает невербальное поведение журналиста и сосредоточивает внимание на том, как это влияет на коммуникативную интеракцию.

Ключевые слова: невербальные средства, коммуникативное пространство, невербальное поведение, коммуникативная интеракция, средства массовой коммуникации.

Formanova S.V., Lenets E.I.

Odesa I.I. Mechnikov National University

NON-VERBAL MEANS OF COMMUNICATING (BASED ON AN INTERVIEW WITH JOURNALIST MICHAEL SCHUR)

Summary

The article analyzes the importance of scientific interest in the study of non-verbal means of expressing the communicative space, and also the necessity of a systematic approach to this problem is clarified. The author traces the non-verbal behavior of the journalist and focuses on how it affects communicative interactions.

Keywords: non-verbal means, non-verbal behavior, communicative space, communicative interactions, mass media.